

Билјана Тодорова ▪ Димитар Апасиев ▪
Елена Максимова ▪ Милица Шутова ▪
Олга Кошевалиска ▪ Страшко
Стојановски

СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО

Универзитет „Гоце Делчев“

Штип, 2020

СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО

Страшко Стојановски (ур.)

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

Штип, 2020

Уредник
вон. проф. д-р Страшко Стојановски

Автори:
вон. проф. д-р Билјана Тодорова; вон. проф. д-р Димитар Апасиев; доц. д-р
Елена Максимова; доц. д-р Милица Шутова; вон. проф. д-р Олга
Кошевалиска; вон. проф. д-р Страшко Стојановски

СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО

Рецензенти:
проф. д-р Игор Камбовски, насл. вон. проф. д-р Лазар Нанев

Лектор:
Александар Димитров

Техничко уредување:
Страшко Стојановски

Издавач:
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

364.63-027.553
364.63-027.553(497.7)

СЕМЕЈНО насилство / [автори Билјана Тодорова ... и др.]. - Штип :
Универзитет "Гоце Делчев"-Штип, 2020. - 193 стр. : илустр. ; 25 см

Фусноти кон текстот. - Други автори: Димитар Апасиев, Елена Максимова,
Милица Шутова, Олга Кошевалиска, Страшко Стојановски. - Библиографија:
стр. 183-195

ISBN 978-608-244-749-0

1. Тодорова, Билјана [автор] 2. Апасиев, Димитар [автор] 3. Максимова,
Елена [автор] 4. Шутова, Милица [автор] 5. Кошевалиска, Олга [автор] 6.
Стојановски, Страшко [автор]
а) Семејно насилство б) Семејно насилство -- Македонија

COBISS.MK-ID 51975173

СОДРЖИНА

Предговор.....	5
----------------	---

ТРАГИ ОД ТРЕТМАНОТ НА СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО ВО РИМСКОТО ПРИВАТНО ПРАВО, Димитар Апасиев.....	7
---	----------

Вовед.....	7
------------	---

I. АГНАТСКИ СУДОВИ – ДОМАШНО [КУЌНО] СУДСТВО	8
--	---

II. КОГНАТСКИ СУДОВИ – ФАМИЛИЈАРНО [РОДНИНСКО] СУДСТВО	13
--	----

1. Судење на жената	15
---------------------------	----

2. Судење на децата	20
---------------------------	----

СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА НА ЖРТВИ НА СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО, Билјана Тодорова	27
--	-----------

Вовед	27
-------------	----

1. Заштита на жртви на семејно насилство согласно со Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство	31
---	----

2. Заштита на жртви на семејно насилство согласно со Законот за социјална заштита	38
---	----

2.1. Улога на ЦСР во заштита на жртви на семејно насилство.....	43
---	----

Заклучок	54
----------------	----

СЕМЕЈСТВОТО КАКО КРИМИНОГЕН ФАКТОР ЗА ПОЈАВА НА ДЕТСКО ПРЕСТАПНИШТВО, Олга Кошевалиска	61
---	-----------

Вовед во улогата на семејството како криминоген фактор	61
--	----

1. Краток осврт на семејните услови кои можат да влијаат врз појавата на детското престапништво	66
---	----

а. Материјални недостатоци или материјален вишок во семејството.....	67
--	----

б. Нецелосните семејства како ризик-фактор.....	76
---	----

2. Останати фактори кои може да влијаат на појавата на детско престапништво	82
---	----

3. Влијанието на семејството во рецидивизмот кај децата	89
Заклучни согледувања	91

ПРИМЕНАТА НА ЧЛЕН 12 ОД КОНВЕНЦИЈАТА ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО ВО СУДСКИТЕ ПОСТАПКИ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА,

Милица Шутова	95
Вовед.....	95
1. Процесноправната положба на детето и неговото застапување во граѓанските судски постапки	98
2. Влијанието на возраста и зрелоста во постапките во кои се одлучува за правата на детето	102
3. Мислењето на детето во судските постапки во европските земји.....	104
Наместо заклучок	109

ВИКТИМИЗАЦИЈА КАКО РЕЗУЛТАТ НА СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО, Елена

Максимова	111
1. Жената како жртва на семејно насилство	127
<i>1.1. Семејното насилство и насилството врз жената во Република Македонија, од законска уреденост до криминолошки приказ</i>	<i>139</i>

СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО: ИСПИТУВАЊЕ НА ЈАВНОТО МИСЛЕЊЕ,

Страшко Стојановски	167
1. Методологија на истражувањето	167
2. Резултати од истражувањето	168
Заклучок	179

Библиографија.....	183
---------------------------	------------

Прилог 1: Рецензија, проф. д-р Игор Камбовски.....	197
---	------------

Прилог 2: Рецензија, нас. вон. проф. д-р Лазар Нанев	199
---	------------

Предговор

Трагајќи низ лавиринтите на академската слобода, остварувањата на секој универзитетски професор не завршуваат низ симплифицираното десеминирање на знаењата во рамките на наставните курикулуми и поминатите часови во предавалните и амфитеатрите. Академскиот амбиент и комфор се отелотворува подеднакво и низ творечката дејност, но кога ќе се синтетизира разменетото искуство со студентите и авторскиот порив на наставниот кадар, тогаш зборуваме за вистински академски амбиент.

Се сеќавам, кога пред петнаесетина години додека го пролистував Шушњиќ и неговата *„Методологија, критика науке“*, се восхитував како може професорот да се инспирира од студентите. Заемното разменување на идеи и инволвирањето на студентите во рамките на практични истражувања по предметите Граѓанско општество и Социологија на правото го иницираа ова дело. Да, сè започна од студентите!

Во рамките на академската профилација на Правниот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип, интердисциплинарноста нуди можност за создавање на многу вакви дела на слични или различни тематика, низ кои наставниот

и академски кадар може да го артикулира својот светоглед, низ призмата на сопствената супспецијалност.

Токму во соработката, во која се вклучени историски, граѓанско-правни, кривично-правни, социолошки, феноменолошки и криминолошки аспекти на семејното насилство, се пронајдоа професорите Тодорова, Апасиев, Кошевалиска, Максимова, Стојановски и Шутова и како финален производ го продуцираа делото кое е пред нас.

Ова дело претставува мал придонес од дел од академскиот колектив на Правниот факултет во Штип кон јавната дебата, која треба да биде производ инициран од научната скепса, пласираните тези, проблематизираниите прашања и, секако, можноста да се понудат решенија за одредени општествени проблеми.

Се надевам дека иако млад, во втората декада од своето постоење, Правниот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ ќе се гради поинтензивно и во овој правец на поврзување на професорот, студентот, јавното мислење, дебата, дискурс и јавниот интерес воопшто.

Страшко Стојановски

Штип, 19.08.2020 година

ВИКТИМИЗАЦИЈА КАКО РЕЗУЛТАТ НА СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО

доцент д-р Елена Максимова

elena.maksimova@ugd.edu.mk

*„Најголемата внатрешна закана од тероризмот не се наоѓа на
прагот,
туку внатре,
во нашиот дом.“
(Wolhunter, Olley, Denham, 2009)*

„Удобноста“ на домот и заснованата заедница не секој член ја достигнува онаму каде се наоѓа. Често лицата кои треба да влеат чувство на сигурност, сосем латално и несетно можат да се сторат непријатели и извор на немир. Така задираме во материја која е особено чувствителна од општествен аспект. Навлегуваме во зона на прашања за подјаднување на социјалните пори, кои секогаш почнуваат со: „Што кога семејството не ги остварува функциите заради кои првобитно е замислено?“ или „Што кога посакуваниот семеен комфор ќе го замени болка, па бајките ќе тргнат на лошо?“

Семејното насилство е суштински и длабински проблем за структурата на општеството. Поткопувањето на вредностите на

една ваква фундаментална негова клетка, значи и разлишување на сите останати негови вредности. Од друга страна, истото претставува еден од најприсутните видови на нарушување на основните човекови права во современите општества, со тешки последици за животот, здравјето и психолошката благосостојба на самата жртва.¹³¹ Колку и репресивниот систем да е насочен кон санкционирање на ваквото насилство, тоа сè уште е присутно како резултат на искривените религиозни или традиционални толкувања во добар дел од земјите во светот. Па така, константниот неуспех на државите навремено да интервенираат во спречување на семејното насилство, не ретко има катастрофални последици. Несоодветните законски решенија, пасивноста на органите на прогонот, недоволната или неефикасната здравствена заштита, закржлавеноста на центрите за социјални работи, недостатокот на економска поддршка на жртвите – се само еден дел од придонесите за појава на тешките телесни повреди кај жртвите по настанот, менталните попречености, депресија, акутни и хронични нарушувања и смртноста. Според податоците на Обединетите нации, како најчеста жртва во рамки на семејството е претставена жената, а за секоја трета жена во светот се смета дека е жртва на еден од подвидовите на семејното насилство кое главно доаѓа од брачните или вонбрачните партнери. Па така, теророт кој понекогаш се врши и на дневна база, варира од психолошки и вербален, до економски, физички и сексуален, а некогаш резултира дури и со

¹³¹ Спировиќ-Трпеновска, Љ., Мицковиќ, Д., Ристов, А., Семејно право, Културна установа Блесок, Едиција Индра, Скопје, 2013, стр. 224.

фемцид. Следствено на тоа, импактот кој ваквите постапувања го оставаат врз жртвата е значително трауматичен, опсежен и долготраен со сериозна закана од задржување на години потоа, и достигнување на секундарна виктимизација при останати трауматични ситуации.¹³²

Акцентирањето на проблемот се засилува со развивањето на виктимологијата како посебна наука. Првите занимавачи со виктимологијата нагласуваат дека виктимизацијата не се случува само надвор, туку и внатре во домот, и истата е поопасна за самата жртва затоа што го нарушува концептот за домот од кој понира сигурност и комфор. Замавот кој го зазема науката во насока на препознавање и штитење на жртвите од деструктивноста која може да ја даде самото семејство, не ги изостави и меѓународните организации. Донесени се мноштво меѓународни документи¹³³

¹³² Wolhunter, L., Olley, N., Denham, D., *Victimology: Victimization and Victims' Rights*, Routledge – Cavendish, New Yourk, 2009, pg. 51.

¹³³ Во однос на жената жртва – Конвенција на ОН за елиминирање на сите форми на дискриминација врз жените од 1979 год. и Факултативниот протокол од 2000 год., Конвенција против тортура и друго сурово, нечовечко и понижувачко однесување или казнување од 1984 год., Декларација на ОН за елиминација на насилство на жените од 1993 година, Истанбулската (CAHVIO) конвенција од 2011 година, Општа препорака на ОН бр. 19 за насилство врз жените од 1992 год., како и Декларација за социјален напредок и развој на ОН од 1969 год., Конвенција за остварување на алиментациски барања во странство на ОН од 1965 год., Конвенција на ОН за државјанство на мажени жени од 1957 год., Конвенција за согласноста за стапување во брак, минимална возраст за стапување во брак и регистрација на бракови од ОН од 1962 год. Во рамки на Советот на Европа – резолуции: 1247 (2001) за женското генитално обрезавање, 1852 (2002) за домашно насилство, 1327 (2003) за дела од чест, 1654 (2009) за феминизам, 1691 (2009) за силување на жената, вклучително и за силување во брак; препораки: 1723 (2005) за присилни бракови и детски бракови, 1777 (2007) за сексуален напад поврзан со силување од употреба на дроги на состаноци и др.

преку кои се настојува да се намали, дури и елиминира насилството во рамките на основната општествена структура, со препораки за инкриминирање на соодветни кривични дела во кривичните законици на потписничките. Она кон кое се приклучува и нашата држава е препознавање и сеопфатно дефинирање на појавата, заострување на казните, префрлање на интересот на казнување од приватна на државна сфера, издвојување на посебни типови инкриминации согласно со засебните начини на реализација на ваквото насилство, заштита на ранливите категории жртви со соодветни третмани, сè со цел постигнување на превенирање пред казнување, како единствен начин за вистинска заштита од долгосежни последици. Меѓународните конвенции ваквиот вид насилство врз жената го сведуваат на посебна форма на дискриминација, покрај кршењето на универзалните човекови права.

Покрај жената, како жртва на семејното насилство често е споменувано и детето, па од витален интерес за меѓународната заедница е заштита и на оваа особено ранлива категорија.¹³⁴ Тоа освен директна жртва на семејното насилство, се препознава и како индиректна жртва, тогаш кога мајката е виктимизирана. Ова мораме да го поврземе и да ја нагласиме теоријата на Полак (Pollak) за „меѓугенерацискиот модел на семејното насилство“.

¹³⁴ Декларација за правата на детето, Лига на народите – 1924 год., Декларација за правата на детето, ОН – 1959 год., Конвенција за правата на детето со факултативните протоколи, ОН – 1989 год., Декларација за социјалните и законските принципи за заштита на добросостојбата на децата, со посебен однос кон националното и меѓународното сместување во згрижувачки семејства и посвојување, ОН – 1986 год., Протокол за спречување и казнување на трговијата со луѓе, особено жени и деца, ОН – 2000 год.

Имено, според оваа теорија, веројатноста за мажот да биде сторител на семејно насилство во голема мера зависи од тоа дали во средината каде што растел и во семејството каде се развивал истото било присутно; како и тоа, дали една жена ќе остане да живее во семејство во кое ѝ се нанесува болка преку вакво насилство, зависи од тоа дали таа и претходно живеела во вакво семејство. Па заклучува, дека децата кои потекнуваат од семејства во кои се виктимизирани, директно и индиректно, од насилството во него, се значително повеќе склони кон продолжување и пресликување на ваквото однесување во новото семејство кое ќе го засноваат. Се смета дека насилството е модел на однесување кој се учи во текот на процесот на социјализација и истото станува вистинска епидемија која се пренесува од генерација на генерација.

Како жртва на семејното насилство може да се јави секој член на семејството, постојно или веќе разединето. Поретко, се јавуваат и мажите. Додека жените и децата се најчесто жртви на физичко насилство во семејството, мажите се најчесто жртви на психичко или вербално насилство.¹³⁵ Ваквото насилство најчесто и не се препознава во пракса, па се припишува како „пречувствителност“ на личноста која го трпи. Сепак и талмудските мудреци нè учат дека нанесување зло преку зборови е потежок грев отколку злото сторено со пари, односно измамата, па додека материјалните штети можат да се надоместат, ништо не може да го надомести она каде зборот нанел штета.

¹³⁵ Асијел, И., Завера чутања, Насилје у породици, Зборник радова са научног скупа, Правни факултет, Универзитет у Београду, Београд, 2012, стр. 17.

Американски истражувачи направиле тројна поделба на семејното насилство и неговите најчести жртви: интимен тероризам, насилен отпор и ситуационо двојно насилство.¹³⁶ *Интимниот тероризам* се состои во превласт на едниот партнер над другиот. *Насилниот отпор*, пак, е можниот одговор при тероризирање, а бидејќи мажите се примарни сторители, се работи за родово определено прашање. *Ситуационо двојно насилство* е дел од недоразбирање или конфликт кој не е врзан за доминација на еден врз друг партнер. Тоа значи не само жената и децата, туку и мажот како партнер може да се јави како еден од типовите на жртви. Сепак, сите тие жртви во момент на загрозување ги поврзува едно, а тоа е разнебитување на семејната удобност, лишување од човековото право на безбеден живот лишен од насилство.

Генерално гледано, за жртвите на семејно насилство литературата често потенцира дека треба да се развие една посебна категорија, односно да бидат третирали како посебен вид жртви со посебни потреби.¹³⁷ А тоа е со цел да им се пружи можност полесно да се обратат до државните органи, што е особено важно за намалување на застапеноста на ваквото кривично дело, а земајќи ја предвид високата темна бројка која се должи на стравот и срамот од пријавување на ваквото насилство. Правото на заштита

¹³⁶ Jonhson 2005, цит. според Wolhuter, L., Olley, N., Denham, D., *Victimology, Victimization and Victims' Rights*, Routledge – Cavendish, Taylor & Francis Group, 2008, pg. 64.

¹³⁷ Така и Арифи, Б., Посебен осврт кон жртвите на семејното насилство, Македонска ревија за казнено прво и криминологија, Здружение на кривично право и криминологија, год. 20, бр. 1, Скопје, 2013, стр. 191-205.

на жртвите од семејно насилство е лично право, со оглед на тоа дека за објект на заштита имаат свои лични добра, како телесниот интегритет, душевното здравје и спокојот. Истите се од неимотен карактер и не може да се пренесува во правниот сообраќај. Носителот не може да се откаже од правото на заштита, па така самото остварување на правото на заштита веќе не зависи само од волјата на титуларот. Заштитата од ваквото насилство е препознаена како една повисока општествена потреба и е покрената на едно повисоко становиште, па ги овластува и општествените органи да навлезат во интимата на семејната заедница.¹³⁸ Сензибилноста на материјата и сведоштвата на големиот степен на негово прикривање наметнуваат потреба иницирањето на заштита од ваков вид насилство да не смее да се препушти во потполна мера на диспозицијата на жртвата. Препуштањето на покренување постапка единствено на нејзината волја би било еднакво на занемарување на ваквиот криминалитет и зголемувањето на опасноста од зголемување на бројот на жртвите на насилството. Причините за префрлање на една ваква „интимна“ сцена на страната на глобалниот интерес за истата, покрај заштитата на основните човекови права и соодветен третман на жртвата, лежат токму во стравот од занемарување и заканата од прикривање на ваквиот криминалитет. Самата виктимизација која жртвата ја доживува преку ова кривично дело, не е ниту навидум едноставна и еднострана како што би можело да се каже за кое било друго кривично дело, каде имаме непознат

¹³⁸ Влашковиќ, В., Право на заштиту од насиља у породици као субјективно граѓанско право, Анали Правног факултета у Београду, год. LVII, 1/2009 стр. 249-264.

сторител или сплет на околности кои довеле до вршење на кривично дело и „придружна“ виктимизација. Овде виктимизацијата е сосема поинаку поставена.

Предизвикана во рамките на семејството, виктимизацијата значи целосно извитоперување на претставата и значењето на оваа заедница во перцепцијата на жртвата. Обврските и одговорностите во рамките на семејството, емотивната конекција на неговите членови, како и затвореноста и приватноста на семејниот живот, ја прават виктимизацијата, а и самото насилство далеку поразлични од виктимизацијата и агресијата кои се јавуваат во останатите друштвени единици. Подигајќи ги семејните вредности над сопствените потреби, жртвата скоро никогаш не сетува кога вистински започнува нејзината интерна виктимизација. Не ретко, недоразбирањата и разминувањата во ставовите излегуваат од контрола, што ја прави лабилна границата за создавање различна слика кај жртвата меѓу обичната расправија и насилството во семејството. Зачестувајќи, сè повеќе се наоѓаат изговори и оправдувања, наместо решителни ставови за барање помош. И така заглавувајќи во магичниот круг на насилство, честопати жртвата си ја менува и улогата.

Но, гледано од аспект на самата состојба во која се наоѓа една жртва на семејно насилство, таа, пред сè, има сериозни ментално-здравствени последици и проблеми, кои ѝ ја подјадуваат способноста за работа или издржување на самата себеси. Психолошките промени кои настануваат, вклучуваат промени во ставовите и однесувањата на жртвата, како што се наидувањето на потешкотии при засновање верба во некого или себеобвинувањата.

Нагласено кај жената, ваквите себеобвинувања, кои произлегуваат од првичните оправдувања, се должат и се зајакнуваат со константно потврдување на обвинувањата кон жртвата од страна на насилникот, како и културните норми, кои (кога станува збор за злоупотребувана жена) секој неуспех на интимна врска и нејзиното распаѓање го товарат на нејзина одговорност.¹³⁹

Додатно, жртвата на семејно насилство трпи и емотивни последици. Зголемениот страв од насилникот, најмногу претставен во страв од следен напад, се генерира во нагласени нервози и анксиозности. Надоврзувајќи се кон тоа, жртвите знаат и да го менуваат сопственото однесување со цел намалување на шансите за следно злоставување. Па така, знаат или да станат претерано „послушни“ или да ги напуштат на краток период или, поретко, засекогаш. Сексуалната злоупотреба која може да се случи во рамките на семејството може да резултира и со проблеми при вклучување во следни сексуални односи, далеку подоцна од последниот напад. Не се туѓи и оддавањата на консумација на алкохол, дрога и останати психотропни супстанции и прекурсови и појава на зависности. Посегањата по сопствениот живот, кои останале во обид или се извршиле во потполност, се исто така составен дел како финансирање на една, навидум, безизлезна виктимизирачка ситуација.

Меѓу теориите за објаснување на положбата на жртвата во рамките на семејното насилство се развила и теоријата на

¹³⁹ Spalek, 2006 цит. според Wolhunter, L., Olley, N., Denham, D., *Victimology, Victimization and Victims' Rights*, Routledge – Cavendish, Taylor & Francis Group, 2008, pg. 65.

трауматското поврзување. Научници сметаат дека согласно со ваквата теорија, трауматското поврзување настанува во односи каде постои нееднаквост на моќ, па еден од партнерите почнува да губи самодоверба како резултат на чести злоупотреби. Со други зборови, жртвата го гледа партнерот како „целосно моќен“ и се чувствува неспособна за живот без него.¹⁴⁰ *Теоријата за одвоеност на нападите*, пак, се обидува да даде одговор на прашањето зошто жртвите на вакви насилни напади остануваат во врските кои ги повредуваат. Меѓу одговорите првично се нагласува фактот дека насилникот е спремен и го зајакнува насилството доколку жртвата се обиде да го напушти. Сепак, ваквата теорија не ги занемарува и ко-причинско-последичните одлуки на самата жртва да остане, како интерен фактор кој соодветствува на надворешната реалност, односно нападот на насилникот.

Сепак, покрај споменатите психички и емотивни последици кои ги напоменаваме, а кои во детали се поистоветуваат со последиците споменати во претходниот дел за виктимизацијата, ризик-факторите и последиците, тука накусо мораме да ги напоменеме и физичките последици кои ги има жртвата од семејното насилство, а кои се движат од тешки повреди по телото на жртвата, како скршеници, до полесни повреди како подливи. Во екстремни случаи, самите повреди можат да имаат и смртни последици за жртвата. Финансиските загуби се исто така својствени за жртвите на семејно насилство, особено за жените.

¹⁴⁰ Davis, L., Snyman, R., (eds), *Victimology in South Africa*, Pretoria: Van Schaik Publishers, 2005, pg. 192.

Оние кои ги напуштаат партнерите и домовите поради семејно насилство, се соочуваат со тешки депривации како резултат на загубите на приходите од партнерот. Алиментацијата за децата која се јавува како резултат на разводи, и недостатокот од неа или издатоците за неа, соочување со проблем на бездомништво, загуба на социјален статус и социјално опкружување и сл. се само еден дел од последиците со кои се соочуваат лицата кои сакаат да се оттргнат од негативните вибрации во средината која ги опкружувала дотогаш.

Сепак, виктимизацијата од семејното насилство мора да биде третирана со должна внимателност. Вдахнувањето на сила кај жртвите за барање помош и, условно речено, рехабилитирање од примарната виктимизација е секогаш тесно врзано со секундарната. Жртвата во овој случај е особено исплашена и од првичната ситуација во која се наоѓа, па признавањето дека постои проблем не само што ѝ е значително отежнато поради степенот на емотивност кој е внесен во делото, туку и поради соочувањето со секундарното виктимизирање тогаш кога наглас ќе зборува за проблемот. Затоа е потребна особена внимателност и мотивирање на жртвите од страна на органите со кои првично се соочува жртвата, а тоа се полицијата и центрите за социјални работи. Жртвата во голем дел од случаите пријавувањето го врши или во афект или само со цел за моментно оттргнување на напаѓачот од нејзина средина. Покренувањето и водењето на постапка за кривично дело или не ги посакува или ниту ги очекува. Најчесто, единствено посегнува по пријавувањето со цел оттргнување на моменталната агресија и ставање на крај на врската. Дури и во

моменти кога би било покренато обвинение, во текот на постапката жртвата знае да го промени исказот и да застане на страна на одбрана на сопствениот напаѓач. Според податоци од истражувања во САД,¹⁴¹ за жртвите на насилство е покарактеристично пријавување на истото доколку потекнува од странец, за разлика од жртвите кога нападот се случува во семејството. Додека, пак, повикувањето полиција е посвојствено за жртвите каде нападот потекнува од семејството, со цел моментна самозаштита, без понатамошни реперкусии, одошто кога нападот доаѓа од странец.

Насилството во рамки на семејството може да се препознае дури и во оние семејства каде најмалку се очекува да е присутно, а кои долги години ја одржуваат фасадата на мирен и спокоен живот. Кај нив, заткулисно, може се случува вистинска драма. Принципите по кои живеат ваквите семејства и создавањето на амбиент дека ништо што се случува внатре во семејството не смее во никој случај да се изнесува надвор од него, наликува на амбиент за постоење на *завера за молчење*.¹⁴² Насилството кое го опфаќа семејството, веќе споменавме, дека има свои форми и облици. Се јавува како:

1. Физичко
2. Психичко или вербално
3. Сексуално и
4. Материјално или економско насилство.

¹⁴¹ Felson, National Crime Victimization Survey (NCVS), 2002;

¹⁴² Асијел, И., Завера Чутања, Насиље у породици, Зборник радова са научног скупа, Правни факултет, Универзитет у Београду, Београд, 2012, стр. 15.

Физичкото насилство, како најеклатантен пример за насилство во рамки на семејството, значи употреба на физичка сила или закана дека таква би била употребена кон брачен или вонбрачен другар или друг член од семејството. Во пракса, како начини на вршење на ваков тип насилство се среќаваат: удирање, шлаганици, штипење, затворање, влечење за коса, убод, употреба на оружје, уништување ствари, кинење или уништување облека, врзување и сл.¹⁴³ *Психичкото или вербалното* (емотивното) насилство се изразуваат преку контролирање на движењето на жртвата, нејзините социјални контакти, изразување на љубомора и патолошка љубомора, посесивност, изолација, повишување глас, давање погрдни имиња, потсмев, обвинување, закани и сл. *Сексуалното насилство* често се врзува со физичкото насилство и значи присилување на сексуален однос, обид за присила или друг вид на сексуална активност, сексуално вознемирување и слично. Битно за потенцирање е дека сексуалното насилство опфаќа и силување во брак. Самиот институт не дава за право поседување на другата личност и занемарување на нејзините/неговите основни човекови слободи и права. *Економското насилство* значи доведување на жртвата во состојба на економска зависност, кога насилникот има целосна контрола над финансиските ресурси, вклучувајќи ги и приходите кои ги заработува самата жртва, или, пак, забрана на жртвата да заснова работен однос итн. На ваков начин, насилникот стекнува моќ над жртвата и создава простор за манипулации од финансиски карактер.

¹⁴³ Груевска-Дракулевска, А., Семејното насилство во Република Македонија, Македонска ревија за казнено право и криминологија, год. 20, бр. 1, Скопје, 2013, стр. 117.

Во пракса, сосем ретко појавните видови стојат одвоени еден од друг. Реалноста сведочи за особена флуидност од еден кон друг вид, и како што несреќата секогаш оди со придружба, така и овие видови на насилства се испреплетуваат. Многу психолози, социјални работници и советници кои се занимаваат со насилствата во семејствата, го препознаваат насилството во бракот како најчеста појава. Велат дека, согласно со *теоријата за цикличното насилство*,¹⁴⁴ истото во која и форма да се појавува, се развива низ три фази:

1) Период на апсорпција, градење на тензиите (tension buliding), кој може да трае со месеци или со години, а во кој напнатоста и нетрпеливоста која на почетокот се криела или се оправдувала и занемарувала, постепено расте и создава разнолики непријатности. Во оваа фаза жртвата се труди да ги отстрани сите ситуации и да ги сокрие сите дела за кои знае дека можат да предизвикаат иритација кај партнерот и да ја изгуби смиреноста;

2) Периодот на експлозија или периодот на инциденти (acute battering incident) кои завршуваат со удирање, во кој доаѓа до еруптирање на бесот кај партнерите, а кој финишира со телесни повреди;

3) Периодот на „меден месец“ (loving contrition), во кој доаѓа до ненадејна смиреност и барање прошка, изразена со длабоко каење на насилникот и ветувања дека инцидентот нема да се повтори, проследено со очајничка потреба кај жртвата да верува во

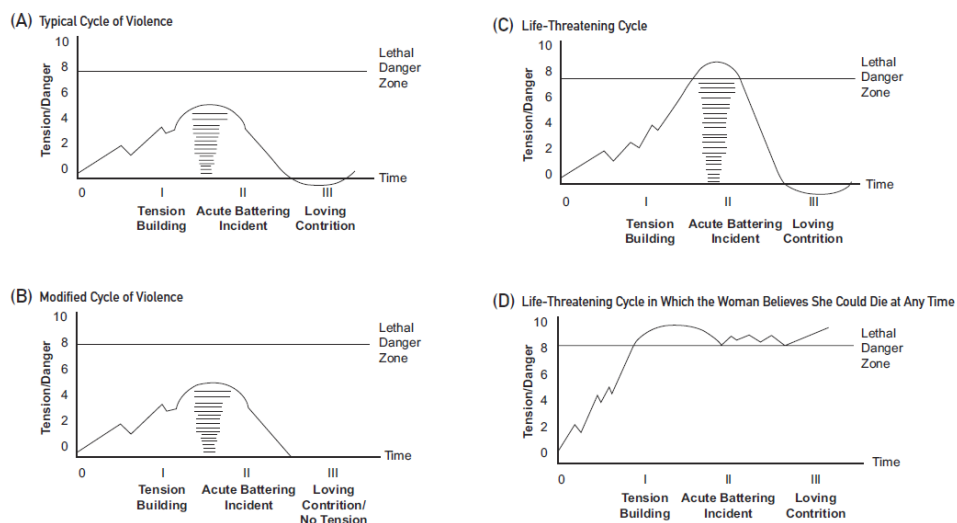
¹⁴⁴ Walker, L., The Battered Woman Syndrome, Third edition, Springer publishing company, New York, 2009, pg. 91.

ваквото лице на насилникот како негово вистинско. И потоа повторно, сè во круг. Жртвата живее во тој маѓепсан круг на насилство и ги интернализира чувствата на срам, вина и себеобвинување, а истовремено развива и лажна надеж дека секое насилство е последно. Ваквиот порив на емоции, како и убедувањето дека не постои изводлива алтернатива, создаваат чувство на „научена беспомошност“ од страна на жртвата што ја спречува да ја напушти врската.¹⁴⁵ При ваква состојба, и изостанувањето на ефектите од реагирање на жртвата при насилство, кај неа се создава депресија и страв, состојба на немоќ и убедување дека не може да воспостави контрола над сопствениот живот. Во моментот на виктимизацијата, жртвата нема ниту сила, а често ниту желба за напуштање на врската. Иако на ваквата теорија ѝ се префрла дека е насочена, и затскриено во фокусот ја става виктимизираната жена, сепак преку неа согледуваме дека освен што постои проблем во препознавање и признавање на постоењето на насилство, уште поголем проблем имаме при оттргнувањето на жртвата од неговата цикличност.

Концептот на заштита од семејно насилство афирмира апсолутна и безусловна пацификација во семејните и интимните односи на законски релевантните субјекти. Ниту еден вид на насилство апсолутно не е дозволен, без оглед на евентуалната оправданост или изнуденост. Сепак, вистинската борба против насилството мора да биде универзална и неселективна, од

¹⁴⁵ Wolhuter, L., Excuse them though they do know what they do – the distinction between justification and excuse in the context of battered women who kill, *South African Journal of Criminal Justice*, 9, 1996, pg. 151–66.

воспитната сфера, преку сферата на „модерната разонода“, до самите форми на оштествено уредување.¹⁴⁶

Слика бр. 2

Преземено од Walker, 2009

¹⁴⁶ Панов, С., Насиље у породици: правно-теоријски контрапунктови, Насиље у породици, Зборник радова са научног скупа, Правни факултет, Универзитет у Београду, Београд, 2012, стр. 37.

1. Жената како жртва на семејно насилство

*„Сите среќни семејства наликуваат едно на друго,
но секое несреќно семејство е несреќно на сопствен начин.“
(„Ана Каренина“, Лав Толстој, 1878)*

Насилното однесување по сите свои белези во себе содржи негативен предзнак, како и клима на неодобрување, неприфаќање и отфрлање преку одредницата на девијантното, аморалното, асоцијалното и антисоцијалното до криминалното, злосторничкото поведење. Ширум светот, насилството врз жените се доживува како феномен кој ги подрива вредностите на едно демократско општество. Се темели на односите на моќ, на врската меѓу индивидуалната и колективната моќ на мажите.¹⁴⁷ На почетокот на XXI век, семејното насилство над жените на возраст од 15 до 44 години имало повеќе случаи со смртни последици и тешки телесни повреди одошто војните, ракот, сообраќајните незгоди и маларијата.¹⁴⁸ Значењето на насилството над жената претставува обид да се одржи односот на нееднаквост меѓу мажот и жената и да се овековечи нејзината потчинетост. Од причини што таа е најчеста жртва на семејното насилство, тоа многумина го поистоветуваат со систематско загрозување на правата на сите жени, без оглед на нивното образование, општествена состојба,

¹⁴⁷ Мирчева, С., Чачева, В., Итни мерки за заштита на жртвите на домашно насилство: Истанбулска конвенција, Македонска ревија за казнено право и криминологија, год. 20, бр. 1, Скопје, 2013 год. стр. 31-57.

¹⁴⁸ Human Rights Watch, World Report 2000: Womans Humans Rights.

раса, етничка припадност, националност и слично.¹⁴⁹ Потврдено со емпириски податоци од релевантни глобални истражувања на специјализираните агенции на Обединетите нации, а преточено и преку релевантните меѓународни документи, домашното насилство врз жената се доживува како кршење на човековите слободи и права и форма на тешка дискриминација над жената, начин на поткопување на еднаквоста меѓу мажот и жената и внесување на родова нерамноправност.¹⁵⁰ Истанбулската конвенција, надоврзувајќи се, за домашното насилство го смета секое физичко, сексуално, психичко и економско насилство кое се случува во рамките на семејството или домаќинството, меѓу поранешни или сегашни сопружници или партнери, без оглед дали сторителот го дели или го делел истото живеалиште со жртвата или не.¹⁵¹ Суштината на меѓународните акти, посебно на споменатава конвенција е, меѓу другото, да се потенцира и општонародната загриженост за изложеноста на девојките и жените на различните форми на насилство, и да се потенцира дека домашното насилство несразмерно ги погодува жените и девојчињата.

¹⁴⁹ Спировиќ-Трпеновска, Љ., Мицковиќ, Д., Ристов, А., Семејно право, Културна установа Блесок, Едиција Индра, Скопје, 2013, стр. 224.

¹⁵⁰ Гогов, Б., Човековите права на жртвите на насилство врз жените и домашното насилство во областа на миграцијата и азил, Македонска ревија за казнено право и криминологија, год. 20, бр. 1, Скопје, 2013 год. стр. 233-247.

¹⁵¹ Конвенција на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и домашното насилство, Истанбул, 11.05.2011 година, член 3, точка а и б;

Кога како жртви на семејно насилство се јавуваат жените и девојките, литературата и меѓународните организации, покрај споменатите базични видови, препознаваат значително поширока палета на подвидови насилства, дел од нив својствени и единствено можни, за жртви од женски род. Така, покрај физичкото, психичкото, сексуалното и економското, како подвидови се споменуваат: гениталното осакатување,¹⁵² склучувањето на присилни бракови,¹⁵³ присилните абортуси и присилната стерилизација,¹⁵⁴ демнењето,¹⁵⁵ сексуалното вознемирување.¹⁵⁶ За сите од овие видови се предвидува можност

¹⁵² Според Истанбулската конвенција, под женско генитално осакатување се подразбира отсекување, инфибулација или секое друго осакатување во целост или делумно на labia majora, labia minora или клиторисот на жената, потоа присилување или наредување на жената да се подведе на некои од споменатите дејствија, како и поттикнување, присила или наредување на девојче да се подведе на некои од споменатите дејствија (член 38).

¹⁵³ Според Истанбулската конвенција, присилни бракови се оние склучени под присила, и истите мора да можат да се прогласат за ништовни, да се поништат или разведат без непотребни финансиски или административни оптоварувања на жртвата (член 37).

¹⁵⁴ Според Истанбулската конвенција мора да се инкриминираат: вршењето абортус врз жената без нејзина претходна информирана согласност, вршење операција без нејзина информирана согласност, односно разбирање на постапката чија цел или последица е да се прекине нејзината способност за природна репродукција (член 39).

¹⁵⁵ Според Истанбулската конвенција, демнењето претставува намерно однесување на повторено заканување насочено кон друго лице, што предизвикува лицето да се плаши за својата безбедност (член 34).

¹⁵⁶ Според Истанбулската конвенција, секоја земја потписничка е должна да ги преземе сите потребни мерки за да обезбеди дека секоја форма на несакано вербално, невербално или физичко однесување од сексуална природа, со цел или последица повреда на достоинството на лицето, особено кога се создава заплашувачка, непријателска, деградирачка, понижувачка или навредлива средина, ќе биде предмет на кривична или друга законска санкција (член 40).

за одредување итни мерки за заштита доколку е потребно, при што се става приоритет врз безбедноста на жртвата односно лицето изложено на ризик. Потребата од постоење на вакви мерки е паралелна со потребата од постоење на ефикасен казнено-правен систем генерално, што повеќе, истиот тој при постоење на домашното насилство врз жената е особено битен предуслов при негово превенирање; а пред сè, земајќи ја предвид и спецификата на семејното насилство врз жената жртва, изразена преку целта за одржување на машката доминација и контрола врз неа, постоењето на интимна врска и блискост, долготрајноста и повторувањето на насилството, како и беспомошноста на жртвата самата да се справи со насилниот однос.

Потребата од ваква посебна меѓународна заштита на жената, а и на децата, се должи на тоа што во структурата на човековото општество тие и понатаму се покажуваат како послаба и понемоќна категорија на лица, особено пред мажите. „И по надминувањето на малограѓанските сфаќања, норми и обичаи, се покажува дека не се надминати тие состојби, услови, односи, морални норми кои на мажот, во сите односи во општеството, му одредуваат доминантна, привилегирана положба со која се наметнува на жените и детето.“¹⁵⁷ Склопот на фактори од биофизичка и психолошка, економска, социокултурна и правна природа придонесуваат кон тоа жената да се смета за послабо суштество, од страна на мажот, кој, пак, во овие области доминира.

¹⁵⁷ Арнаудовски, Љ., Криминолошки пристап кон деликтите на насилство, Македонска ревија за казнено право и криминологија, год. 20, бр. 1, Скопје, 2013, стр. 13.

Колку и корпусот на можни насилници кон жената во семејството да е широк и разнолик (свекор, свекрва, брат, сестра, мајка, татко, деца и сл.), сепак мажот (во улога на сопруг/партнер) се јавува како најчест насилник на сите три базични видови насилство. Имено, истражувања на нашево поднебје покажале дека мажот е сторителот на 53 % од психичкото насилство извршено врз жената, на 76 % од физичкото насилство и 100 % од секусалното насилство извршено врз жената. Од аспект на односот на жртвата со сторителот, 41 % од физичкото насилство е извршено од страна на сопруг, 31 % од родител, а 18 % од останати членови од домаќинството.¹⁵⁸

За најзначајни фактори кои придонесуваат за виктимизирање на жената во рамките на семејството и кои ја зголемуваат веројатноста за вршење насилство врз неа се сметаат: возраста, образованието, бројот на децата кои живеат во домаќинството, местото на живеење – рурална или урбана средина, работниот статус и економската (не)зависност на жената и слично; па, се смета дека од аспект на овие фактори и нивното влијание, економската зависност на жените од мажите претставува фактор и последица за зголемување на ризикот од насилство врз неа; невработените, работно пасивните, жени се поризична и позагрозена категорија одошто оние кои се во работни односи. Тесно врзано со работниот статус и степенот на сиромаштија е и нивото на образование. Степенот на образование се покажал дека

¹⁵⁸ Велкова, Т., Семејно насилство – превенција и сузбивање, Македонска ревија за казнено право и криминологија, год. 20, бр. 1, Скопје, 2013, стр. 63.

како фактор е обратнопропорционален со висината на ризик-факторот за виктимизација во рамки на семејството. Односно, колку е повисоко стекнатото образование кај жената, толку шансите за виктимизација се пониски. Етничката припадност исто така има свое влијание од аспект на виктимизацијата. На нашево поднебје, и соседството, најзагрозени се жените од ромската етничка заедница. Во САД тоа се Афроамериканките, Шпанките и слично. Бројот на членовите на семејството е пак правопропорционален со ризикот од насилство во него. Имено, со зголемување на бројот на членовите во домаќинството, ризикот се зголемува. Местото на живеење исто така е фактор кој коегизистира и функционира со останатите. Имено, жените од рурални средини се почесто изложени на семејно насилство одошто оние жени и семејства кои живеат и се сместени во урбана средина.

Сепак сите овие фактори, сами по себе, изолирано, не придонесуваат за појавување на насилство врз жената во рамките на домот. Симбиозата на некои од нив, придружени со останати ситуациски околности, интерни и екстерни влијанија, создаваат поволна клима за појава и одржување на насилство во семејството, во кое, кога жената го трпи директно, децата индиректно го доживуваат. А постојаното изложување на директно или индиректно насилство и егизстирањето во една таква амбиентална средина неминовно води кон акумулирање на негативни чувства што ги мултиплицира штетните последици. Исходот најчесто е двојно можен, односно или ненасилникот станува насилен, нешто како создавање на одбранбен одговор на насилството кое го трпи и

полесно снесување со последиците од истото, или, пак, психичкиот притисок од акумулираните негативни чувства водат кон постапно подјадување до нарушување на менталното и физичкото здравје. Како жртвата ќе одговори на насилството – дали деструктивноста ќе ја насочи внатрешно или надворешно – зависи единствено од неа и нејзината личност, односно од сложениот внатрешен контекст на меѓусебно испреплетени психолошки карактеристики и процеси, како и од интензитетот на акумулираната агресивност како подготвеност за манифестирање на сила од секој облик.¹⁵⁹

Овде, кога светлото е ставено врз жената жртва, истражувањата алармираат за појавата на погоре споменатиот „синдром на скршена/повредувана жена“, или „bettered woman syndrome – (BWS)“. Иако дадовме кратко објаснување за овој синдром, сепак овде подетално би го елаборирале, односно кога истиот се јавува како нуспојава од семејното насилство. Вокер (Walker) го популаризира овој синдром, сметајќи дека истиот се развива кај жената која е виктимизирана долги низа години во рамки на семејството и која навлекла длабоко во споменатото циклично насилство и ги поминала неколкукратно сите негови фази. За прв пат терминот е споменат во 1977 година од страна на Американскиот институт за ментално здравје при вршење на истражување на жени кои биле жртви на семејно насилство. Теоретската база која била поставена за овој синдром наликувала многу на онаа на поставената ментална состојба за „посттравматското нарушување“ или „post-traumatic stress disorder“, кој, пак, како теоретски концепт, се јавува нешто

¹⁵⁹ Ibid, стр. 72.

подоцна од првично поставениот синдром (во 1980 год.). Но, оттогаш во психолошката литературата, синдромот на повредувана жена се користи како поткатегорија на посттравматските нарушувања предизвикани од стресот.¹⁶⁰

Синдромот на скршена жена се препознава при виктимизацијата на жена од страна на интимен партнер, односно при нејзино физичко, психичко и/или сексуално малтретирање во интимната врска, како и на секој подоблик, кога се сака од страна на насилникот таа да се наведе, преку употребата на сила, контрола и моќ, да прави нешто или да постапува на некаков начин, притоа занемарувајќи ги нејзините права или чувства. Ваквиот синдром научниците и занимавачи со психоанализата го идентификуваат преку шест групи на критериуми, од кои првите три се поистоветуваат со оние кои го опишуваат посттравматското нарушување:

1. Интрузивно сеќавање на настанот/настаните на траумата,
2. Хиперароусалност (hyperarousal¹⁶¹) и високо ниво на аксиозност,

¹⁶⁰ Walker, L., The Battered Woman Syndrome, Third edition, Springer publishing company, New York, 2009, pg. 41, 42.

¹⁶¹ Примарен симптом на посттравматско нарушување се случува кога човековото тело одненадеш се противи и алармира на постоење на ризик, како резултат од самото размислување на траумата. Дури и кога опасноста поминала, човековото тело може да се однесува како да не е, создавајќи стрес многу по трагичниот настан. Симптоми на хиперароусалноста се: проблеми со спиење, отежната концентрација, иритабилност, гнев, паника, константна анксиозност, лесно заплашување, самодеструктивно однесување, тешко чувство на вина или срам. Подетално на <https://www.healthline.com/health/mental->

3. Избегнувачко однесување и емоционално занемарување, најчесто изразени како депресија, дисоцијација, минимизирање, репресија и негирање,
4. Нарушени интерперсонални односи од моќта и контролните мерки на напаѓачот,
5. Дисторзија на сликата на телото и/или соматски или физички жалби,
6. Проблеми со сексуалната интимност.

Без оглед колку карактеристиките на сите видови на трауматски нарушувања да се поклопуваат и се слични едни на други, сепак физичкото, психичкото и сексуалното насилство кое се случува во рамки на фамилијата, или меѓу интимни партнери, има сопствени белези и карактеристики кои ги надминуваат типичните посттрауматски нарушувања. На пример, кога некоја личност ќе најде на опасност при апсолутно неопасна ситуација, изненадувачка опасност, тој или таа стануваат психолошко возбудени и сакаат да си помогнат бегајќи од опасноста. Автоматскиот нервен систем кој ги контролира нашите емотивни одговори се активира произведувајќи доволно кортизол, адреналин и други неврохемикалии со цел активирање на нервниот систем да одговори на заканата од опасност (нормално со бегане и оддалечување од самата опасност која се заканува). Сличен е и невролошкиот одговор при трауматски настани. Ваквите настани, кои ги предизвикуваат ваквите одговори, се нарекуваат „траума тригери“. Во текот на третманот, ваквите

health/hyperarousal#causes3, како и <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/hyperarousal>.

траума тригери треба да се десензитивираат, бидејќи тие предизвикуваат производство на вакви невролошки одговори долго по случувањето на трауматските настани, затоа што се преживуваат повторно во мислите на личноста и ги предизвикуваат истите емоции како да се случуваат одново, а со тоа се активира и истиот нагон и потреба за бегство.

Кога станува збор за семејното насилство, и кога насилството во рамките на домот, од кој било вид, се случува еднаш или континуирано, жената го препознава ескалирачкиот гнев кај мажот (како најчест сторител) и таа станува психолошки активна, иницирано од стравот кој, пак, го активира автоматскиот нервен систем за производство на невротрансмитери и хормони кои произведуваат хиперарула (како и во останати трауматски околности). Потоа жената прави процена на заканата и одлучува дали да се справи со проблемот или да бега (се мисли на физичко или психичко бегство). Жените кои се злоупотребувани во континуитет и каде семејното насилство се задржува долг период, учат да развиваат добри стратегии за справување со истото, како компромис на неупотребените вештини за бегство, што инаку, инстинктивно, во трауматизирачка состојба би биле употребени и жртвата би сторила сè за сопствено оттргнување од опасноста. Затоа, типичен страв или трауматски одговор на повредуваната жена ја наведува таа да стане хиперароусална, а потоа ја наведува кон психолошко бегство преку разновидни воспоставени методи и практики, како минимизација или негирање на опасноста од тој конкретен инцидент, односно развивање на депресија, дисоцијација, па дури и репресија и заборавање. Тоа значи дека

психолошкото бегство кај виктимизираната жена при семејното насилство може да вклучи минимизирање или негирање на опасноста со намалување на стравот, репресија, депресија, дисоцијација, или комбинација на овие автоматски психолошки процеси. Ова се одбегнувачки одговори кои ја штитат жената од доживување на потполно разнесувачки и максимално деструктивни трауматски одговори. Трауматските одговори се посредувани од автономниот нервен систем. Во ситуација на повторување на траумата каде жртвата не верува дека може да избега, се создава модел кој овозможува справување со ситуацијата со вклучување на минимум емотивна болка. Недостатокот од верба во способноста за бегство е дел од погореспоменатата состојба на „научена беспомошност“.¹⁶²

При една ваква развиена психолошка состојба кај виктимизираните жени и сè додека тие се водени од стравот од одмазда, срамот и желбата за задржување на добрата надворешна претстава за идеален партнер и идеално семејство, и сè додека се економски зависни од партнерите до потчинетост, стапката на откриено насилство над жената во глобални рамки е значително ниска. Виктимизацијата на жената во домашни услови ќе продолжи да постои сè додека жената полесно го поднесува насилството од партнерот одошто неговото пријавување и водењето на постапка против него. Од оние кои се осмелуваат да го пријават истото, како најчест профил на виктимизирана жена од

¹⁶² Duros, R, Ardern, H., McMillan, C., Tome, A., What is the battered woman syndrome?, The Battered Woman Syndrome, Third edition, Springer publishing company, New York, 2009, pg. 43,4.

семејно насилство е издиференцирана жената од 25 до 40-годишна возраст, во брак, со две или повеќе деца. Мажот насилник е најчесто со ниско или никакво образование на возраст од 40-45 години¹⁶³. Како причини, покрај споменатите, често се споменуваат љубомората и патолошката љубомора, консумација на алкохол или наркотици, наведените економска зависност и сиромаштијата, лошото влијание од околината и сл.

Најчести инкриминации кои се врзуваат со оние за семејното насилство во пракса се телесните повреди, тешките телесни повреди и загрозувањето на сигурноста. Исходите од насилството врз жената, освен интерните психолошки деструктивности кои можат да остават сериозни последици по жртвата, се телесните повреди, скршениците, подливите, повредите на гениталиите, а неретко за жал и предизвикување на смртност кај жената. Опасноста од постоење на континуитет во вршењето на насилството кај жената е правопрпорционална со сериозноста на последиците кои притоа ги остава. Колку насилството се провлекува подолг временски период, и колку жената подолго ја задржува состојбата на виктимизација, без барање на помош, толку фаталноста на последиците е поинтензивна. Тука се надоврзуваат низа на повреди на највиталните човекови права, како правото на живот, забраната за нехуман и понижувачки третман и постапување, забраната за дискриминација, правото на почитување на приватниот и семејниот живот¹⁶⁴ и слично.

¹⁶³ Сулејманов, З., Криминологија, Графохартија, Скопје, 2009, стр. 77.

¹⁶⁴ Види член 2, член 3, член 8 и член 14 од Европската конвенција за човекови права, СЕ, 1950 год.

Како нужно се наметнува навременото превенирање на ваквото виктимизирање, односно охрабрувањето за разоткривање на ваквите случаи, на кое мора да претходи соодветна едукација за правата на жртвата и можните последици. Подигањето на свеста за криминолошката страна на ваква навидум приватна работа и деструктивноста која виктимизацијата сама по себе ја остава врз жената е појдовна точка во сузбивање на овој, особено сензибилен криминалитет. Неподносливата ситуација во која се доведува жената, и создавањето на интерни механизми на отпорност и соживување со ситуацијата, наместо активирањето на нервниот систем да ги реанимира трауматските одговори за бегство од состојбата, можат да ја одведат жената дотаму таа самата да стане сторител на кривични дела. Поради тоа, вистинското допирање до овие виктимизирани жени мора да се одвива особено внимателно и етапно, од причини на можна развиена психоза на страв кај нив поради постојаните закани од насилство и самото извршено насилство како такво.

1.1. Семејното насилство и насилството врз жената во Република Македонија, од законска уреденост до криминолошки приказ

Највисокиот правен акт во државата, Уставот, ја гарантира неприкосновеноста и неповредливоста на човечкиот живот и телесен интегритет, без оглед на полот. Кривичниот законик понатаму, како и останатите закони и правни акти, се насочени кон

развивање на соодветни механизми за заштита на животот и телесниот интегритет на мажите и на жените подеднакво. Сепак, сензибилноста која во себе ја носи родовата категорија, условува потреба од засебно штитење на жената како маргинализирана група. Ревидирањето на законодавство во оваа материја, кое не нè одмина како држава, се должи, од една страна, на потпишувањето, прифаќањето и имплементирањето на меѓународни акти, конвенции и декларации за заштита од насилството врз жената, а пред сè пресликувањето на меѓународното однесување по освестувањето за јачината на проблемот. Прифаќањето на меѓународните сугестии и препораки за посветување на соодветно внимание на проблемот, барем во одредена мера до сега, овозможија специјализирано законско уредување и креирање на сериозна подлога за побогат практичен пристап, со што земјата се вбројува меѓу загрижените народи кои се оддаваат на превенирање и сузбивање на секаков вид насилство врз оваа ранлива категорија.

Всушност, семејното насилство, како социопатолошки проблем, но и како криминалитет, од неодамна се префрли во фокусот на законодавните, извршните и судските органи, како и во фокусот на медиумите и на целокупната заедница. Во не толку далечно минато, случаите каде жената е виктимизирана во рамките на домот и од страна на член на семејството, не покренуваа значителен интерес и реакција од страна на општественото окружување. Тоа се должи на фактот што неговата зачестеност се доживуваше како нормално и секојдневие, особено од страна на одредени етнички групи и од страна на одредени припадници на општествени слоеви. Патријархалниот карактер на

семејството и со сите свои нишани, меѓу кои и дека мажот е оној кој е доминантен во фамилијата, а пред сè во бракот, несоодветната и недоволна еманципација на жената, непостојаната регулатива и неразвиените владини и невладини сектори, придонеле кон тоа семејното насилство во Република Македонија еден подолг временски период да претставува „проблем без име“.¹⁶⁵ Имено, на семејното насилство е гледано како на приватна работа, и однос кој се третира *inter partes*, па поради тоа и не привлекувало научно или стручно внимание, ниту, пак, внимание на пошироката јавност. Низа години се сметало дека семејното насилство треба да се решава во домашни рамки, а не на повисоко – државно ниво.

Покренување на меѓународната свест за потребата од засилена заштита на жената и во рамките на домот придонесува за постепено менување на општествените ставови и во наши услови, во однос на значењето на последиците од семејното насилство, како и за степенот на кршење на основните слободи и права на жените жртви. За прв пат за семејното насилство јавно се проговори во 1994 година, и тоа од страна на невладините организации. Од огромно значење се активностите на Здружението за еманципација, солидарност и еднаквост на жените на РМ – ЕСЕ, кое во 2000 година го реализираше и првото истражување во оваа област. Со самото истражување како проблеми со кои се соочува државата во рамките на семејното насилство, се наметнаа: недоволното познавање на појавата, маргинализација на

¹⁶⁵ Мицковиќ, Д., Ристов, А., Породично насилје и негово правно регулирање у Републици Македонији, Насилје у породици, Зборник радова са научног скупа, Правни факултет, Универзитет у Београду, Београд, 2012, стр. 193, 194.

проблемот, отсуство на емпириски сознанија, отсуство на официјални податоци, недоволна правна покриеност, отсуство на формална реакција, како и сегментираност во пристапот и нетранспарентност во работата на невладините организации.¹⁶⁶ Првичното законско уредување на материјата кај нас датира од 2004 година. Но, и покрај неговата присутност нешто повеќе од една деценија, проблемот сè уште, доста стабилно, постои и пројавува свои подоблици. Реални статистички податоци на кои би можеле вистински да се приклониме речиси и нема, како резултат на ниската стапка на пријавеното и ненавременото и несоодветното реагирање на органите надлежни за преземање мерки за заштита од него. Постооењето на недоволен и несоодветен кадар низа години наназад, недоволните капацитети на институциите надлежни за преземање мерки за заштита, непостоењето на континуитет во заштитата и превентивните мерки се само мал дел од мноштвото пречки за намалување или искоренување на проблемот. За жал, сè уште постојат делови од државата во кои насилството во домот се третира како приватна работа и каде жената е сè уште премногу исплашена и засрамена за да презеде што било.

Законската уреденост на материјата, освен начелно во Уставот, започнува со Кривичниот законик и Законот за семејството. Со измените на Кривичниот законик¹⁶⁷ (КЗ) во 2004

¹⁶⁶ Чачева, В., Фришиќ, Ј., Мишев С., Живот во сенка, Здужение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените на РМ – ЕСЕ, 2007 год.

¹⁶⁷ „Службен весник на Република Македонија“ бр. 37/96, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12,

година, семејното насилство е инкриминирано меѓу делата со кои се разнебитува телесниот и психичкиот интегритет на човекот. Истата година се случија и измени и дополнувања и на Законот за семејството со коишто се внесува граѓанско регулирање на семејното насилство. Сепак, согласно со меѓународните препораки, кривичноправното и граѓанскоправното уредување на материјата во споменативе законски прописи не се исклучуваа едно со друго. Од истата година, Министерството за труд и социјална политика воспоставува база на податоци за пријавени случаи на семејно насилство и преземените мерки за негово третирање, а нешто подоцна се носи и Национална стратегија за заштита од семејното насилство,¹⁶⁸ која претставува стратешки документ за утврдување на стратешки упатства и приоритети во сузбивањето на семејното насилство, особено на основните субјекти одговорни за нејзино спроведување. Клучно за развојот на законската регулатива и освестувањето за проблемот на долги стази за нас е и прифаќањето и имплементирањето на неколку меѓународни документи, од кои меѓу позначајните е потпишувањето на споменатата Истанбулска конвенција (јули, 2011). Вистинско апострофирање на материјата настана со носењето на Законот за превенција, спречување и

166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, 196/15, 226/15, 97/17.

¹⁶⁸ Основна цел на Стратегијата е намалување на случаите на семејното насилство, подобрување на квалитетот на заштита од истото, воспоставување на системски мерки во насока на превенција и секундарна превенција, интервенција, едукација, меѓуинституционална и меѓусекторска координација. Првата Стратегија е донесена за период од 2008 – 2011 година, а втората за периодот од 2012 – 2015 година.

заштита од семејно насилство¹⁶⁹ во 2014 година, со одложена примена за 1 јануари 2015 година. Со Законот се уредува одговорното и должно постапување на институциите и здруженијата, нивната меѓусебна координација и соработка заради превенирање и спречување на семејното насилство и обезбедување заштита на жртвите. Цел на законот е преземање мерки насочени кон превенција и заштита на жртвите на семејно насилство, почитување на основните човекови слободи и права, живот, личен интегритет, недискриминација и родова еднаквост, со должно внимание на интересите и потребите на жртвата. Овој Закон, како *lex specialis*, меѓу другото, врши вистинско откинување на материјата „Семејно насилство“ која беше поместена во глава број VI од Законот за семејството, нејзино доразработување и подигање на ниво на посебен закон, со што се дава вистинското законско значење на потребата од засилени механизми во насока на заштита. Законското дефинирање на оваа социопатолошка појава, освен што го наоѓа своето место во „новиот“ закон, нешто малку пооскудно е направено и во Кривичниот законик на РМ (член 122, ст. 21). Иако КЗ не содржи посебна инкриминација и не го издвојува како посебно кривично дело, истото претставува отежнувачка околност и основа за квалифициран облик на неколку инкриминации поместени во КЗ (пр. Убиство, член 123 став 2 алинеа 2, Телесна повреда, член 130 став 2, Тешка телесна повреда, член 131 став 2, Присилба, член 139 став 2, Противправно лишување од слобода, член 140, став 2, Загрозување на сигурноста, член 144 став 2, Силување, член 186, Посредување при вршење

¹⁶⁹ „Службен весник на Република Македонија“ бр. 138/2014, 33/2015, 150/2015.

проституција, член 191 став 4 и др.). Со тоа, самата блискост на жртвата и на насилникот, интимноста и семејната положба, загрозувањето на едно поголемо добро, се земаат за доволни за насилството во рамки на семејството потешко да се доживува одошто основните облици на делата и истото треба да подлежи на построг третман. Ратификувањето на Истанбулската конвенција изискува ревидирања на КЗ во овој дел, односно да се издвои семејното насилство како посебно кривично дело, во засебна законска инкриминација.¹⁷⁰ Предвидените казни за делата од семејно насилство во нашиот КЗ се движат од 3 месеци до 10 години казна затвор. Со измените на КЗ од 2009 година, за прв пат, во рамките на заштитниот надзор кај условната осуда се воведува обврската за „посетување на програма за работа со осуденици за кривични дела сторени при вршење на семејно насилство“, а е применлива во 2011 година. Од аспект на казнено-процесната покриеност на материјата треба да напоменеме дека Законот за кривична постапка¹⁷¹ од 2010 година разликува посебна ранлива категорија жртви – малолетници, загрозени жртви и посебно чувствителни жртви, за кои се предвидуваат посебни мерки на процесна заштита, а за чија примена е релевантна волјата на жртвата. ЗКП издвојува и посебни права на жртвите од кривичните дела против половата слобода и половиот морал и од кривичните дела против човечноста и меѓународното право, за кои е предвидено и бесплатна правна помош, испитување од лице од ист

¹⁷⁰ Божиновски, А., Кривично-правни одредби на Истанбулската конвенција, Македонска ревија за казнено право и криминологија, год. 20, бр. 1, Скопје, 2013, стр. 281.

¹⁷¹ „Службен весник на РМ“ бр. 15/10, 100/12.

пол во полиција и јавно обвинителство, испитување со помош на визуелно-тонски средства, исклучување на јавноста од главна расправа и сл.

„Кога станува збор за кривични дела сторени во контекст на семејно насилство, задирањето во личниот живот на жртвата на семејно насилство е нужно поврзано со делото и, оттука, неопходно, но виктимизацијата се намалува преку примената на другите права, а особено правото на бесплатен советник или полномошник, исклучување на јавноста, како и користење на визуелно-тонски средства при испитувањето, односно избегнување личен контакт со обвинетиот. Очигледно е дека жртвите на психичко и физичко насилство, опфатени во Глава XV – Кривични дела против слободите и правата на човекот и граѓанинот, како и во Глава XIV – Кривични дела против животот и телото (освен убиство), не ги уживаат овие посебни права. Особено правото на бесплатен советник или полномошник и давањето исказ преку визуелно-тонски средства има специфично значење за жената жртва на семејно насилство во кривичната постапка. Жените жртви на насилство и на семејно насилство, како специфичен вид на родово засновано насилство, не се идентификувани ниту во новиот ЗКП како категорија на жртви кои имаат посебни

потреби и интереси и треба да уживаат посебни права.“¹⁷²

Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство предвидува и мерки на заштита¹⁷³ како примарна поддршка на жртвата која излегла од насилната средина. За сите релевантни актери од државната сцена¹⁷⁴ се предвидени обврски во однос на обезбедување на ваквите мерки, со потребна доза на сензибилизирање во пристапот. Основната цел на ваквите мерки е во обезбедувањето на примарна помош и поддршка на жртвата, како и респондирање на нејзините потреби кои се створиле во состојбата на виктимизација во рамки на семејната заедница. Со нив се штити физичкиот и психолошкиот интегритет на жртвата, и се овозможува нејзино зајакнување и осамостојување.¹⁷⁵ Предвидени се и привремени мерки за заштита¹⁷⁶ кои можат да му

¹⁷² Национална стратегија за спречување и заштита од семејно насилство 2012-2015, Министерство за труд и социјална политика, стр. 16.

¹⁷³ Нужно сместување на лицето, соодветна здравствена заштита, упатување во соодветно советување, психолошки третман, помагање за редовно школување на дете, обезбедување на правна помош и застапување, економско јакнење на жртвата и нејзино вклучување во пазарот на трудот (член 18 од Законот).

¹⁷⁴ Центрите за социјална работа, Министерството за внатрешни работи, Здравствените установи, Здруженија на граѓани, Единици на локална самоуправа.

¹⁷⁵ Прирачник за постапување на судовите во постапките за заштита од семејно насилство, Проект на УСАИД за јакнење на судството и финансиска поддршка, Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените.

¹⁷⁶ Забрана да се заканува дека ќе стори семејно насилство, забрана да малтретира, вознемирува, телефонира, контактира или на друг начин комуницира со член на семејството, директно или индиректно, забрана за приближување на растојание помало од 100 метри до живеалиштето,

се изречат на насилникот со цел заштита на жртвите од идно насилство. Нивна цел е непосредна и брза помош на жртвата во зависност од ескалацијата, односно обемот и видот на насилство.

Во текот на 2015 година Законот беше двапати дополнуван со одредби во делот на надлежностите на центрите за социјална работа и прекршочните санкции во процес кој беше затворен за здруженијата на граѓани. Во 2015 година се донесени и пет подзаконски акти од страна на надлежните институции – Министерството за труд и социјална политика,¹⁷⁷ Министерството за внатрешни работи¹⁷⁸ и Министерството за здравство.¹⁷⁹ Со овие

училиштето, работното место, или определено место кое редовно е посетено од друг член на семејството, отстранување од домот без оглед на сопственоста, забрана за поседување на огнено или друго оружје или негово одземање, задолжително враќање на предметите кои се потребни за задоволување на секојдневните потреби на семејството, задолжително законско издржување на семејството, задолжително посетување одредено советувашиште, задолжително лекување на сторителот доколку злоупотребува алкохол, дрога или други психотропни супстанции или има психичко заболување, задолжително надоместување на медицинските и другите трошоци настанати со семејното насилство, како и изрекување на која било друга мерка која судот ја смета за неопходна за да се обезбеди сигурност и добросостојба на другите членови на семејството (член 35 од Законот).

¹⁷⁷ Правилник за начинот на спроведувањето и следењето на мерките за заштита на жртвата на семејно насилство преземени од Центарот за социјална работа и за начинот на следење на изречените мерки за заштита; Правилник за начинот на извршувањето на изречената привремена мерка за заштита – задолжително посетување советувашиште за сторители на семејно насилство („Службен весник на РМ“17/2015).

¹⁷⁸ Правилник за начинот на процена на ризикот за животот и телесниот интегритет на жртвата на семејно насилство и на ризикот од повторување на насилството; Правилник за начинот на извршување на изречените привремени мерки за заштита на жртвата на семејно насилство и на членовите на нејзиното семејство („Службен весник на Република Македонија“ бр. 28/15).

¹⁷⁹ Правилник за начинот на извршување на привремената мерка за заштита од семејно насилство – задолжително лекување на сторителите доколку

подзаконски акти се утврдува начинот на спроведување и следење на мерките на заштита од семејно насилство, процената на ризикот за животот и телесниот интегритет на жртвата и ризикот од повторување на насилството. Донесен е и заеднички Протокол за меѓусебна соработка на надлежните институции и здруженија за заштита и спречување од семејното насилство, со механизми на постапување на сите релевантни институции во случаи на семејно насилство чија цел е да ги утврди условите за целокупна работа на надлежните тела за унапредување на заштитата и помошта на жртвите на семејно насилство. Претставнички од националната мрежа учествуваа во работната група за подготовка на текстот на овој протокол.¹⁸⁰ Воспоставен е ИТ-мониторинг софтверскиот систем за социјални услуги ЛИРИКУС, кој е всушност апликација и база на податоци за социјални услуги во центрите за социјална работа и установите за социјална заштита, и истиот го води Министерството за труд и социјална политика.¹⁸¹

Во 2018 година Министерството за труд и социјална политика пристапи кон подготовка на Национален акциски план за спроведување на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство (Истанбулската

злоупотребуват алкохол, дрога и други психотропни супстанции или има психичко заболување („Службен весник на Република Македонија“ бр. 94/15).

¹⁸⁰ Извештај од мониторинг за спроведување на Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство, Национална мрежа против насилство врз жените и семејното насилство, декември 2016, Скопје, стр. 17, достапен на http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk/wp-content/uploads/2016/12/Monitoring-na-zakon-za-SN_final.pdf.

¹⁸¹ Види: <http://zsd.gov.mk/category/izvestai-informacii-razvoj/lirikus/>.

конвенција) преку кој ќе може да се следи динамиката на усогласување на националното законодавство со одредбите на Конвенцијата, но и исполнување на преостанатите обврски во насока на превенција на родово базираното насилство и обезбедување на брза и ефикасна заштита на жртвите и гонење и казнување на сторителите.

Во 2017 и 2018 година зајакнати се капацитетите на вработените во Заводот за социјални дејности за реализирање на законските надлежности во однос на надзор и мониторинг над стручната работа.¹⁸²

Од податоците прибавени од Министерството за внатрешни работи за периодот на анализа, 2005 – 2015 година, можеме да ја забележиме следнава состојба:

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
семејно насилство	299	320	380	378	404	481	593	615	676	901	1008
кривични дела											

¹⁸² Извештај за работа на ЈУ Завод за социјални дејности - Скопје, за 2017 година и за 2018 година, ЈУ Завод За социјални дејности – Скопје, 2018 и 2019. <http://zsd.gov.mk/wp-content/uploads/2020/01/Godisen-Izvestaj-ZSD-2017-1.pdf>, <http://zsd.gov.mk/wp-content/uploads/2020/01/Godisen-Izvestaj-ZSD-2018.pdf>.

прекршоци	1202	735	770	730	676	724	655	529	431	340	нема податоци
поплаки	3570	2022	3106	3671	4034	3737	4609	3842	3430	4482	нема податоци

Табела бр.1

Извор: Министерство за внатрешни работи на РМ

Од аспект на жената жртва на семејното насилство на нашите простори, теоретските објаснувања кои се среќаваат и кои се прават, ги движат одговорите во две насоки. Имено, застапеноста на насилството во семејни рамки врз жената се објаснува од биопсихолошка, медицинска или социопсихолошка страна, па се вели дека ваквото насилство се третира како индивидуална појава, и се објаснува со поединечни причини за нејзино настанување. Како фактори се потенцираат слабата контрола, неразвиеното его, фрустрациите во детството кај насилникот, додека на жртвата како фактор ѝ се препишува мазохизмот. Додека, од друга страна, согласно со економските, социолошките и феминистичките пристапи, истото се третира како општествена појава, со корени вдлабени во општествената структура, па се објаснува преку односот на општеството кон жената. Имено, за појавата на насилството врз жената во бракот се смета дека влијаат лошите материјални услови, лошата материјална состојба проследена со нерешени станбени (не)услови, многудетноста, невработеноста, доминантната положба која ја има мажот во однос на уредувањето

на односите во домот, како и врз финансиите и инфериорната положба на жената наспроти него и сл.¹⁸³

Застапеноста на сите споменати видови на насилство врз жената во домот во нашата држава е за жал доста широка во анализираниот период. Истражувања¹⁸⁴ кои датираат за периодот од 2000-2006 година (со што се опфаќа почетниот период на нашето истражување) покажуваат дека најдоминантен вид на насилство е психичкото, вршен од страна на сопругот/партнерот манифестирано преку постојано навредување, забрана за социјализација, ограничување на контакти со семејството, постојана контрола, љубомора, доминантност и слично. Се смета дека и начинот на кој е направен изборот на сопругот, односно на партнерот, влијае и има одредена поврзаност со подоцнежното „заглавување“ во психичко-насилна врска. Психичкото насилство е

¹⁸³ За анализа на семејното насилство во споменатиов период (2005-2015 година) мораме да потенцираме дека наидуваме на потешкотии при обезбедување на континуирани податоци низ годините од еден ист субјект. Тоа се должи на промените кои се случуваат, како на законски план, така и на практичен во однос на третирањето на материјата. Па така, податоците бележани и евиденциите водени од едни институции запираат во одреден дел на анализираниот период за да бидат продолжени од други, нормално низ призмата на различни параметри. Сепак, сметаме дека во овој дел би требало да направиме еден мал преглед од она до кое наидовме за достапно, со цел да можеме да ја воочиме половата разлика и видовите на насилство забележани на територијата. Така, за илустрирање на појавата на нашите простори консултираме мноштво достапни податоци наведени во извештаи на владини субјекти и невладини организации, шелтер центри итн. Од аспект што појавата од различни субјекти е анализирана низ различни параметри, ќе се обидеме без особени подробности и повторувања, да создадеме една претстава за забележувањето на појавата од страна на релевантните субјекти.

¹⁸⁴ Чачева, В., Фришиќ, Ј., Мишев, С., Живот во сенка, Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените на РМ – ЕСЕ, 2007 год.

засилено тогаш кога изборот на партнер го има направено семејството (нејзиното, неговото или заедно), одошто кога изборот го направиле самите жени, што значи дека жените кои дозволиле други да го направат изборот на партнер во нивно име се поизложени на виктимизација одошто останатите. Истите истражувања укажуваат и на влијанието на комуникацијата меѓу партнерите во создавање висок ризик од насилство. Таму каде комуникацијата е значително послаба, степенот на ризик е значително повисок. Дури и прифаќањето на патријархалниот модел на семејно уредување и неговите вредности придонесува за почеста изложеност на психичка виктимизација на жената. Контролата на семејните ресурси, исто така, доколку е сконцентрирана во рацете на партнерот, често значи и негова надмоќ во однос на жената во врската. На страната на сторителот на психичко насилство, констатирано е дека неговата возраст не влијае многу од аспект на негово јавување како психолошки насилник. Сепак е констатирано дека најранливи од овој аспект се жените кои имаат помлади партнери/сопрузи, а нешто поблаго кога ситуацијата е обратна. Доколку во возраст партнерите се доближуваат, ризикот за појавување на психичко насилство значително опаѓа. Во однос на образованието и работниот статус, се смета дека кога постои дискрепанција помеѓу партнерите во корист на мажот, жената е почесто виктимизирана. Меѓутоа и невработеноста на мажот знае да биде значаен тригер за појава на ваков тип на насилство. Најчест профил на жртва на психичко насилство на нашите простори е потврдено дека е жена на возраст од 31-35 години и од 56-60 години, со ниско или без образование, и најчесто од албанска, турска или ромска етничка припадност.

Физичкото насилство, како највидлив тип на семејно насилство, најчесто се манифестира со закана за употреба на физичка сила, зграпчување, туркање, повредување со предмети, шлаканица, гризање, клоцање, тепање и сл. За споменатиов период евидентирана е стапка од 17,7 % пријавување на семејно физичко насилство. Најголемата сериозност кај физичкото насилство е неговата зачестеност и континуитет, што дава и еден нов квалитет на појавата и ја засилува индивидуалната и колективната опасност. Најчест сторител на физичко насилство е исто така сопругот, односно партнерот, но потенцирано е дека од 2006 година доаѓа до зголемување на обемот на физичкото насилство и од страна на други членови во рамки на домаќинството, како свекор или свекрва, золва, јатрва, девер и сл., што укажува на зголемување на ризикот при зголемувањето на членовите на семејството. Причините се наоѓаат во фактот што најчесто зголемувањата на семејствата од ваков тип, кај нас, се должи на економските неприлики и нискиот животен стандард, проследен со немањето избор при одредување на местото на живеење. Комуникацијата на дневни основи и овде се смета дека е клучен фактор за зголемување на ризикот од насилство. За насилникот се смета дека од особена важност за стекнување на таквото поведение е трпењето насилство или присуствувањето на чин на насилство во текот на детството. Сведочењето на таков модел на однесување, особено врз неговата мајка, се смета за клучен за негово подоцнежено пресликување, па податоците одат во насока дека најчесто насилниците во рамки на сопствено формираното семејство се оние кои во детството биле дел од заедница во која физичкото малтретирање било секојдневие. За застапени облици

на сексуално насилство во рамки на семејството, во истражувањето се наведени: силувањето, несаканиот сексуален однос, понижувачки сексуален однос и слично. Процентуално, најголема застапеност е евидентирана кај несаканиот сексуален однос (85 % од вкупните). Се смета дека ваквиот вид на семејно насилство е најмалку застапен во Република Македонија. За периодот од 2000-2006 година е присутен со само 10,6 % од вкупното семејно насилство евидентирано во периодот. Овој вид насилство скоро секогаш е евидентиран заедно со физичкото, односно последователно, што ја отежнува виктимизацијата. Причините или факторите кои придонесуваат за појавата, горе-долу се поклопуваат со оние споменати кај јавувањето на физичкото насилство. Овде, особено влијание има и консумацијата на алкохол од страна на насилникот.

Согласно со податоците добиени од презентираниите резултати во истражувачкиот период од 2008-2011 година, елаборирани во Националната стратегија за спречување и заштита од семејно насилство (2012-2015), евидентирана е застапеноста на сите видови на семејно насилство во државава. Дури за 36,8 % од населението (една третина) е нотирано дека доживуваат некаков облик на психолошко насилство. И за овој период е потврдено дека жената е онаа која е најчесто виктимизираната во рамките на домот, и тоа од страна на сопруг/партнер. Имено, евидентирано е дека 76 % од насилството врз жени се врши од мажи, а во 41 % од случаите е вршено од страна на сопрузите. Во 100 % од случаите сексуалното насилство е вршено од страна на мажи, а во однос на психичкото насилство, застапеноста на машки сторители врз

жените изнесува 53 %. И за овој период евидентирана е присутноста на насилство врз жената од останатите членови на семејството. Имено, во 31 % од физичкото насилство сторители биле родителите на жртвата, а во 10 % како сторители на психичкото насилство се јавуваат останатите членови на семејството (јатрва, девер, свекор, свекрва и сл.). Нотирано е присуство на насилството врз мажите, но значително пониско одошто кај жената (што може да е индикатор на темна бројка поради срам за пријавување на насилство). Повисока изложеност на семејно насилство е забележано кај помладите жени, а за жените на возраст до 49 години се смета дека постои повисока преваленција отколку просечната преваленција на семејно насилство кај жените (39,4 %). За споменатиот период (2008-2011) во врска со пројавеното психолошко насилство забележано е при негово реализирање присуство и на гнев, рестрикции, забрани, сомничавости и контролирачки однесувања од страна на насилникот. Физичкото насилство е изразено многу повеќе кај повозрасните жени. Имено, студијата бележи податок дека 60 % од вкупно испитаните кои биле жртва на физичко насилство припаѓале на возрасната група од 30-64 години старост. Во однос на припадноста кон одредена етничка група, од аспект на виктимизирање со физичкото насилство, најзагрозени се Ромките. Согласно со истражувањата, заклучено е дека економското насилство во периодов не е многу застапено како посебен облик, туку често врзано со психичкото. Жените кои не се вработени, имаат значително повисока преваленција на насилство во однос на вработените. Што значи, економската зависност на жените од мажите во РМ претставува последица и фактор за објаснување на

поголемиот ризик за насилство. Податоците даваат сооднос на 80-20 % во однос на пројавеното насилство на жените и нивниот работен статус, односно 80 % од виктимизираниите се невработени, а само 20 % имале заснован работен однос. Покрај споменатата возраст и работен статус, како фактор сè уште се споменува и образованието, па студијата покажува дека сè уште е присутна обратнопропорционалната поврзаност на степенот на образование и ризикот за доживување насилство. Во 80 % од виктимизираниите испитанички постоело отсуство на образование или алармантно ниско. Интересен е податокот дека од аспект на местото на живеење, забележливо е повисок диспаритет меѓу евидентираниите жртви на семејно насилство врз основа на полот во руралните средини, одошто во урбаните. Имено, ако преваленцијата меѓу виктимизирани мажи и жени во рурални средини изнесува 7 процентни поени, во урбаните е само 2. Во однос на бројот на членовите во семејството, останува и за овој период маркантен податокот дека со зголемување на бројот на членови во семејството се зголемува и ризикот од семејно насилство. Од евидентираниите кривични дела во овој период, сопругата е најчесто жртва на скоро сите облици на кривични дела кои содржат семејно насилство. Во 100 % од евидентираниите случаи на силување во рамки на семејството, жртвата е сопругата, во 65 % од случаите на противправно лишување од слобода, во 55-60 % од евидентираното семејно насилство изразено во рамки на загрозување, во 50 % кај присилбата, 60 % кај телесната повреда и нешто помалку од 50 % кај евидентираниите убиства како резултат на семејно насилство. Други жртви кои се среќаваат се: мајка, син, поранешна сопруга, а поретко и ќерка, татко итн.

Во извештајот за работа на Националната мрежа против насилство врз жени и семејно насилство,¹⁸⁵ за 2012 година, од видовите на семејно насилство нотирано е дека најзастапено е емоционалното (психичкото), потоа економското, сексуалното, особено застапено кај возрасни жени. Потенцирана е загрижувачката бројка од 145 деца жртви на сексуално насилство. На четврто место, според овие податоци кои се темелат на податоците од базата ЛИРИКУС е физичкото насилство. Според возраста, најчести жртви се жените на возраст од 27 до 40 години, и машките деца помали од 15 години. Додека сторителите најчесто се мажи на возраст од 41-64 години. Консултирајќи го истиот извор, во Извештајот за 2013 година заклучуваат дека семејно насилство е родово базиран проблем со застапеност на женската популација на жртви од 81 % наспроти машката популација со 19 %. Според видот на насилство, на прво место повторно е емоционалното, на второ економското, потоа сексуалното и на четврто физичкото. Најголемиот број жртви се во најрепродуктивниот период од својот живот што во комбинација со невработеноста и економската зависност од сторителот ги прави вулнерабилни и подложни да трпат насилство и понатаму, што впрочем е карактеристично и за претходниот период, и што е солидна подлога за непријавување на насилството и пораст на темната бројка. Па така, согласно со Извештајот, најголемиот број

¹⁸⁵ Извештај за работа на Националната мрежа против насилство врз жени и семејно насилство, јануари-декември 2014 година, Националната мрежа против насилство врз жени и семејно насилство, Скопје 2015, <http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk/wp-content/uploads/2015/08/narativen-izveshtaj-za-2014.pdf>.

од пријавувањата завршуваат со психо-социјална поддршка и давање правен совет за мерките за заштита, но потоа голем дел од жртвите не се согласуваат за покренување на привремени мерки за заштита пред суд. Според податоците од ЛИРИКУС, во 2013 година биле евидентирани 433 нови жртви на семејно насилство, и 196 сторители.

Во 2014 година е направен значаен исчекор на државно ниво, од аспект на третирањето на појавата. Донесен е претходно споменатиот *lex specialis*, со што, како што споменавме, законските одредби од оваа проблематика се спојуваат во еден закон, наспроти претходната законска уреденост. Во Анализата на податоците за семејното насилство во Република Македонија за 2014 година, од Заводот за социјални дејности и програмата ЛИРИКУС, како жртва повторно најчесто се јавува полнолетната жена. Имено, во евидентираниите жртви, според податоците од центрите за социјални работи, 722 се полнолетни жени, а 146 се мажи (или вкупно 2/3 од жртвите се жени, а само 1/3 се мажи). Според овие податоци, превладуваат жртвите од македонска националност (771), потоа албанска (112), а на трето место се жртвите од ромска националност (78). Префрлајќи се од 2013 во 2014 година, се забележува благо зголемување во бројот на жртвите на семејно насилство за 30 %. Во 2014 година биле евидентирани 563 нови жртви. Бројот на сторители е зголемен за 50 % во однос на 2013 година и изнесува 289 евидентирани сторители.¹⁸⁶ На страната на

186

<http://zsd.gov.mk/%d0%b0%d0%bd%d0%b0%d0%bb%d0%b8%d0%b7%d0%b0-%d0%bd%d0%b0-%d0%bf%d0%be%d0%b4%d0%b0%d1%82%d0%be%d1%86%d0%b8%d1%82%d>

сторителите, во однос на половата застапеност, односот е обратнопропорционален, во однос на жртвите, и превладуваат машките сторители. Според видот на насилството, и оваа година е забележана најголема застапеност на емоционалната злоупотреба, на второ место материјалната, на трето место работното искористување, потоа физичкото насилство и последно и најмалку забележано е сексуалното насилство.

Според податоците прибавени од страна на Министерството за внатрешни работи, за 2015 година е забележано значително зголемување на евидентираното семејно насилство во однос на извршени кривични дела. За прв пат во периодот на една деценија бројот е четирицифрен, односно евидентирани се 1008 кривични дела. Трендот на зголемување на евидентираните кривични дела од страна на Министерството за внатрешни работи, прикажан во табела бр. 7, својата кулминација ја достигнува токму во последната година од периодот за анализа. Во однос на жртвите, и за оваа година е задржана превласта на жени – жртви во однос на мажи (860 жени жртви, наспроти 234 мажи жртви). Превладува физичкото насилство меѓу евидентираните кривични дела, извршено преку употреба на физичка сила или закана за употреба на физичка сила (80 %), во поретки случаи со употреба на ладно оружје, или со употреба на огнено оружје (5 случаи). Податоците од оваа година се значително интересни за разгледување од аспект на нивната поврзаност со законската уреденост на материјата во

0%b5-%d0%b7%d0%b0-
%d1%81%d0%b5%d0%bc%d0%b5%d1%98%d0%bd%d0%be%d1%82%d0%be-
%d0%bd%d0%b0-2/.

државата. Имено, како што напоменавме, од 1 јануари 2015 година стапува на сила Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство, кое е одраз на поголемата сериозност на државата за заштита од оваа социопатолошка појава, но и одраз за нејзиниот поголем интерес за заедницата и нејзините членови. Бројката на евидентирани кривични дела слободно можеме да кажеме дека најверојатно е одраз на поголемата едукација на граѓаните и доближувањето на материјата и нејзината забранетост и казнивост до нив, како и влевање на нешто поголема доверба во системот од порано. Имено, сметаме дека статистичкото зголемување за 2015 година е резултат на охрабрување на жртвите во пријавувањето на кривичното дело. Од причини што токму во оваа година механизмите за заштита јакнат, како на законодавен и подзаконодавен план, така и практично, од особен интерес ни се профилите на сторителите, и на жртвите на делото во државата.

За 2015 година, како најчести сторители на кривичното дело *семејно насилство* се профилирале мажите во улога на сопрузи. Притоа, најчесто се вршени телесната повреда и загрозување на сигурноста. Моментот на насилство често е окарактеризиран како момент на растројство, евидентираната претходна консумација на дрога или алкохол е значително помалку присутна во споредба со моментот на растројство. Орудијата за извршување на делото се поретко вклучени, па како најчест начин на извршување на делото е единствено примената на физичка сила. Од аспект на жртвата, и согласно со податоците од Министерството за внатрешни работи, потврдено е дека жените во улога на сопруги се најчесто виктимизирани од страна на сопругот, и за календарската 2015

година. Дури и кај вонбрачната заедница имаме значително повисока виктимизација кај жената одошто кај мажот. Жената во улога на мајка или ќерка е застапена во евиденцијата за 2015 година како жртва на семејно насилство, но значително помалку и не со толкав полов диспарат во однос на мажот како татко или како син, кој, пак, е очигледен кај брачните другари.

За 2016 година, во однос на податоците од МВР, извршени се вкупно 846 кривични дела врзани со семејно насилство, каде во улога на сторители во 805 случаи се лица од машки пол. Главно сопрузи (357 случаи) кои делата ги вршат со примена на физичка сила или физичка закана (706 случаи). Евидентирано е дека голем дел од овие дела се вршат во состојба на растројство на сторителот (554 случаи). Како жртви, пак, главно се јавуваат жените – сопруга (357 случаи) или мајка (112).

Според податоците на Министерството за внатрешни работи, за 2017 година од евидентираниите кривични дела вршени при семејно насилство, телесните повреди од член 130 став 2 предничат пред останатите. Потоа следуваат: загрозување на сигурноста од чл. 144 став 2 од КЗ, тешки телесни повреди чл. 131 став 2, противправно лишување од слобода и убиствата. Најчесто во улога на жртви се сопругите (кај телесните повреди, од 538 случаи 449 се жени, од кои 235 се сопруги, а 48 се мајки). Сторителите, од вкупно сторени 903 дела врзани со семејно насилство за 2017 година, 838 се мажи, од кои 391 се во улога на сопрузи, а 161 се синови на жртвата. Причината за стореното дело најчесто се врзува со присутно растројство кај сторителот, скоро во половина од случаите (425 од 903), а во наврати и со злоупотреба

на алкохол (188) или дрога (9). Најголем процент од насилствата се вршени со употреба на физичка сила или закана за употреба на физичка сила (758 од случаите), како и со ладно оружје (44) или огнено оружје (5).¹⁸⁷

Во 2018 година евидентирани се вкупно сторени 1006 кривични дела во врска со семејно насилство. Според податоците на МВР, 953 од сторителите се мажи, исто така најчесто со примена на физичка сила или закана – 848 случаи, во состојба на растројство – 457. Евидентирани се 864 жртви – жени, од кои 389 мајки, а 116 сопруги.

Во 2019 година сторени се 989 кривични дела кои значат вршење семејно насилство, каде дури 931 од сторителите се лица од машки пол. И овде превладува растроена состојба кај сторителот (407 случаи), а во 741 случај делото е вршено со примена на физичка сила или закана. Следствено, 847 од жртвите се лица од женски пол, каде 1123 се мајки, а 430 се сопруги.

Поконкретно, според добиени податоци од Министерството за внатрешни работи за периодот на анализа, 2005 – 2019 година, во однос на кривични дела, поплаки и прекршоци кои значат евидентирање на случаи од семејно насилство, можеме да ја забележиме следнава состојба:

¹⁸⁷ Официјални податоци на Министерството за внатрешни работи, преглед за жртви на кривични дела во врска со семејно насилство за МВР на РМ за 2017 година, и Преглед за извршени кривични дела и сторители во врска со семејно насилство за 2017 година.

семејно насилство	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
кривични дела	299	320	380	378	404	481	593	615	676	901	1008	846	904	1006	989
прекршоци	1202	735	770	730	676	724	655	529	431	340	нема подато ци	273	278	325	470
поплаки	3570	2022	3106	3671	4034	3737	4609	3842	3430	4482	нема подато ци	1773	2394	2750	3196

Табела бр. 2

Извор: Министерство за внатрешни работи на РМ

Додека бројот на поплаки колку и да варира, сепак држи некоја константа, бројот на сторени кривични дела од година во година се зголемува за сметка на опаѓањето на бројот на прекршоци.

Помошта која мора да им се даде на жртвите при алармирање за висок, дури и за среден ризик од семејното насилство е неминовна. Целокупниот третман треба да придонесе за психичко заздравување на жртвите, покрај физичкото, кое понекогаш знае да се задржи долго по фактичкото одминување на загрозувањето. Во Македонија има вкупно пет центри за бесплатна правна помош на национално ниво (во Скопје, Тетово, Куманово, Свети Николе, Штип), четири shelтер-центри со капацитет од по 30 кревети (Скопје, Битола, Свети Николе и Кочани). Во земјава има само едно советуваиште за психо-социјална поддршка – во Скопје, каде има

и единствена СОС-линија. Граѓански организации кои работат на полето превенција и справување со семејно насилство има низ поголем број општини во државава. Сепак, поголемиот дел од државата е непокриен со адекватна државна помош за пристапување. Единствено како расположливи државни механизми остануваат полицијата и центрите за социјални работи. Сите субјекти, владини и невладини, мора внимателно да пристапат кон жртвите и проблемот, особено земајќи предвид колкава храбост истата внела во самото пријавување и отворање за насилството. Капацитетите се далеку од солидни во споредба со застапеноста на проблемот, и на нив сериозно мора да се поработи. Последиците од насилството во рамките на семејството знаат да бидат долгогодишни и деструктивни, а во случаи и фатални. Последиците за жената жртва се движат од блага психичка траума и подливи, при навремена реакција, до фемицид како најсилна последица за задоцнетата или отсуството на реакција. Ниското ниво на свесност дека насилството врз жената во домашни услови треба да се пријавува и е казниво, негрижата на институциите, неимплементирањето на законите во пракса, како и нивното неменување во насока на заострување на политиката на казнување, се мал дел од факторите кои го спречуваат актуелизирањето на проблемот со убивање жени само од причина дека се жени. Повеќе од 90 проценти од убиствата на жената како последица од семејното насилство се случуваат во домот или, доколку партнерите се разделени, се случуваат во куќата на жртвата. Нереагирањето на институциите кои стојат на располагање во општината каде жртвата пријавила, на нејзиното првично барање за помош, во нашата држава знае да резултира со нејзино

усмртување при следното насилство. За периодов забележана е недоволно развиена комуникација и координација меѓу релевантните субјекти, кои најчесто се оградуваат од одговорност и надлежност.